

Õpetaja – maa sool või pipar?

Margus Lääne*

Õpetaja – nii kooli- kui kirikuõpetaja – on üldiselt auväärne amet. Siiski leidub erandeid, kes rikuvad mõlema ameti mainet. Üks selliseid oli koolmeistrina ja ka vaimulikuna tegutsenud Aleksander Toom (Toompuu). Järgnevas artiklis tuleb juttu tema „vägitegedest“ nii koolis kui kirikus.

Aleksander Toom sündis 1887. aastal Saaremaal või Muhumaal. Pärast õpetajate suvekursuste läbimist asus ta 1906. aastal õpetajana tööle Pähkla koolis, kus töötas aastani 1908. Seejärel oli ta alates 1910. aastast köster-kooliõpetaja Sasmaka (dokumentides saksakeelne Sassmaken, aastast 1926 Valdemärpils) kiriku kooli juures Windau (Ventspils) kreisis.¹ Arvatavasti sellal abiellus ta lätlannaga.²

1912. aastal asus Toom tööle abikooliõpetajana Saaremaal Mustjala Panga koolis ning aasta hiljem määrati ta Ööriku kiriku koolis köster-kooliõpetajaks.³ Köstri kohalt lahkus ta 1918. aastal „Saksa võimude pealetulemise läbi“.⁴

Ööriku toimus ka esimene Toomiga seotud skandaalne juhtum. Nimelt ähvardanud ta 1916. aastal jõulupühade ajal üht külameest, eeldes talle: „Töest pead sina täna õhtu näha saama kuidas sinu käest tüdruku üle löön ja temal ära teen.“ Seejärel oli ta palitu põrandale visanud ja tüdrukust jõuga kinni võtnud. Tüdrukul õnnestus siiski lahti pääseda ja toast välja joosta. Toom jooksis talle järele ja uhkustas mõne aja pärast tagasi tulles, „et tema on ikka tüdrukule ära teind“.⁵

Aasta hiljem tahtis Toom üht meest püssiga maha lasta, kusjuures viimane haavas ennast kaitstes Toomi peast.⁶ 1918. aasta kevadel leiti Toomi korterist varastatud riideid ja pesu.⁷

Täpsustamata ajal, kui Toom veel Ööriku õpetaja oli, käsutanud ta ühel päeval lapsed õue, käskinud neil end ritta seada ja lubanud vikerkaart näidata. „Siis võtnud laste ees oma „riista“ välja ja hakanud kõrgesse „kusema“ ise üteldes: „Niisugune on vikerkaar“ – muidugi oli Toom väga purjus.“⁸ Selliseid piinlikke juhtumeid tulnud Toomiga ette arvukalt.

Koolmeistriks Pähkla koolis

1919. aasta jaanuaris asus Toom taas tööle Pähkla koolis.⁹ Kaks aastat hiljem esitasid lapsevanemad Saare maakonna koolide valitsusele avalduse:

* Margus Lääne (1963), Rahvusarhiivi peaspetsialist, margus.laane@ra.ee.

¹ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, A. Toomi teenistuskiri; TLA.884.10.1747, l. 1–2, A. Toomi teenistuskiri; RA, EAA.5410.1.249, l. 538–539, David Papp. Eesti apostliku õigeusu vaimulikud. Biograafiline leksikon (16.–20. sajandil). R–Ü.

² TLA.884.10.1747. l.4, Väljavõte Anija valla perekonnaregistrist, 23.06.1941.

³ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, A. Toomi teenistuskiri; TLA.884.10.1747, l. 1–2, A. Toomi teenistuskiri; RA, EAA.5410.1.249, l. 538–539, David Papp. Eesti apostliku õigeusu vaimulikud. Biograafiline leksikon (16.–20. sajandil). R–Ü; Eesti Apostliku-Õigeusu kiriku vaimulike andmebaas (edaspidi: EAÖK vaimulike andmebaas) <https://www.eoc.ee/vaimulik/toom-aleksander/?v=a57b8491d1d8> (Toom/Toompuu) on koolid veidi teises järjekorras ja ajavahemikus.

⁴ RA, ERA.5140.1.2, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse 1924. a. aruanne, 15.01.1925.

⁵ RA, EAA.1655.3.572, l. 75, Tunnistus politseile, 5.04.1924.

⁶ RA, EAA.1655.3.572, l. 74, Tunnistus politseile, 1.04.1924.

⁷ RA, EAA.1655.3.572, l. 85, Maria Welswebeli tunnistus, 15.04.1924.

⁸ RA, EAA.1655.3.572, l. 84, Ööriku preestri A. Aasa tunnistus, 19.04.1924.

⁹ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, A. Toomi teenistuskiri; TLA.884.10.1747, l. 1–2, A. Toomi teenistuskiri; RA, EAA.5410.1.249, l. 538–539, David Papp. Eesti apostliku õigeusu vaimulikud. Biograafiline leksikon (16.–20. sajandil). R–Ü; EAÖK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).

Meie selle awaldusele alla kirjutanud laste wanemad, kellede lapsed Pähkla I klassilises algkoolis käiwad, awaldame Saaremaakonna koolide walitsusele, et meie mitte oma kooli õppetaja Alexander Toomiga ei wõi rahul olla ja teda ees tulewaks kooli aastaks omale kooli õppetajaks ei soowi järgmistel põhjustel:

1. Toom on wiina pruukija, joob ennast täis kuni lolluseni; siis käib peresi kaudu mingi sugu-seid protokollisid kirjutamas; kiidab ennast salapolitseiniku olewad, nõuab rahwalt isiku-tunnistusi.
2. Wiidab oma woliga kooli päewad ära, nii et lapsed kooli lähewad, aga alles seal antakse neile teada, et kooli ei ole, et kooli õppetajal olla tarwis linna minna, mingi asja toimetamise pärast.
3. Toom on kütt, peab omal kooli majas jahikoera, kes mittu korda laste leiwa kotti ära on söönud; ka saab wald sellega ainelist kahju, sest koer lõhub aknad ära.¹⁰

Lapsewanemad soovisid, et Toom saadetaks mujale ja kooli wõetaks tööle teine õpetaja. Lastewanemate kirja tõttu wiis politseivalitsus Saare maakonnawalitsuse palvel aastal 1921/22 Toomi kohta läbi juurdluse. Üle kuulati ka Toom, kes rõhutas:

... minu peale tõstetud kaebtus on minu mahategemise mõttes ja isiklise kättemaksmise mõttes antud. Omawoliga ning ilma mõjuwa põhjusega mina kooliaega wiitnud pole. Olen linnas turul omale toiduaineid ostmas käinud ja kui juhtus, et tunni hiljaks jäin, – andsin selle ikka klassis ära. ... Olen alkoholi jookide tarwitaja, kuid iialgi „lolluseni“ joobnud pole olnud, pole enesele seda ka koolitöö juures lubanud.¹¹

Toom eitas ka süüdistust, et on ennast salapolitseinikuks nimetades küsinud inimestelt isikutunnistusi. Samuti ei olnud ta nõus väitega, et tema koer on aknaid lõhkunud, kuid möönis, et põrandale jäetud kottidest võis viimane tõesti olla mõnikord laste toitu võtnud.¹²

Lisaks kuulati üle terve hulk kohalikke elanikke, kellest enamik nõustus õpetaja Toomi vastu esitatud süüdistustega. Samas pidid juurdlust toimetanud politseiametnikud tunnistama, et „asja edaspidine juurdlemine wõimatuks muutub, sest et ümbruskonna inimesed nähtawasti ei soowi ennast asja sekka segada ja õiendawad endid asja mitteteadmisega“.¹³

Siiski kogunes Toomi kohta piisavalt palju süüdistusmaterjali selleks, et maakonna haridusnõukogu sai talle novembris 1921 teatada: „[haridusnõukogu] otsustas Teile noomituse teha ja ettepanna, et selleajani ettetulnud wäärnähtused wiibimata kaoksid, wastasel korral wõetakse karmimad abinõud tarwitusele.“¹⁴

Vastuseks kirjutas Toom 25. novembril 1921 Saare maakonna koolivalitsusele:

Palun lahkesti kui see võimalik, minu peale tõstetud viimasest kaebtusest mulle ärakiri saata. Mitte kohtu kätte andmiseks (olen arvamises et ikkagi teisele elukutsele valminud olen, kui et kohtuid mööda protesteerida, mis mul tundmata, pealegi inimestega kes nähtawasti rumalamad) vaid teadmiseks, missuguste isikutega elus juhtumisi ette tuleb ... Annan oma ausõna juures V. A. Koolivalitsusele tõutuse /vabatahtliselt/ et mina Toom samast päevast s.o. 25 novembrist 1921 ühtki joovastavat jooki suhu wõtma ei saa. Esimesel awalikuks tuleval juhtumisel lahkun õpetaja ametist.¹⁵

¹⁰ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Pähkla kooli lastewanemate kiri Saare maakonna koolide walitsusele, 1921.

¹¹ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Politsei ülekuulamise protokoll, september 1921.

¹² Samas.

¹³ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Politsei rajooniülema kiri Saare maakonna politseiülemale, 19.10.1921.

¹⁴ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Saare maakonna koolivalitsuse kiri A. Toomile, 12.11.1921; RA, ERA.2013.1.723, l. 112p, Saare maakonna haridusnõukogu koosoleku protokoll, 8.11.1921.

¹⁵ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, A. Toomi kiri Saare maakonna koolivalitsusele, 25.11.1921.

U. O.
Saare maakonna koolivalitsus

7. detsembril 1921
Kooli osak. nr. 4913

Palun lahkuda kui see võimalik, minu peale tähtsust viimast harkkust mulle ära kiri saata. Mitte harku nähte andmiseks / olen arvanud et isegi teile eluolule valminud olen, kui et doktorid müüda protesteerda, mis mul tundmõta pealegi inimetega kes nähtavasti rumalamad / need ei teadmiseks mis suguste isikutega elus juhtumisi ette tuleb

2. Palun sa selle ära andjad sellesamas suhtes teleduulata

3. Otsin oma ausõna juures U. O. koolivalitsusele tähtsust / valatahtlikult / et mina Toom samast päevast s. o. 25 novembril 1921 ühtki juurastavat juuri suhu nähtava ei sa. Esimesel avalikus tuleval juhtumisel lahkun õpetaja ametist

25.11.21. Oustusega A. Toom Pähkla

Aleksander
Toomi töötus
Saare maakonna
koolivalitsusele,
25.11.1921.
RA, ERA.1108.15.362,
pag-ta

Ent oma ausõna mees ei pidanud – vähemalt väidavad mitmed tunnistajad, et Toom oli 1922. aasta lõpul Pähkla koolis toimunud avalikel loengutel viibides purjus.¹⁶ 21. detsembril 1922 esitati Saare maakonna valitsusele juurdluste lõppkokkuvõte:

Käesolevat juurdlust õpetaja Aleksander Toom'i peale tagasi saates teatan, et Toom'i kohta on viimase kahe aasta jooksul s.o. 1921 ja 1922 a. jooksul järgmistes kriminaal süüdistuse asjades juurdlust toimepandud:

- 1) Pähkla kooli ringkonna lastevanemate avalduse asjas, et nemad oma õpetaja Aleksander Toom'iga rahul ei ole, kes ennast viina täis joob, kunni lolluseni, oma voliga kooli päevad ära viidab ja omal koera peab, kes laste leiva ära sööb ja aknad ära lõhub. Tähtendatud asjas toimepandud juurdlust on Saaremaa maakonna valitsusele saadetud 1. novembril 1921.
- 2) Kellamäe kõrtsis 1 aprillil 1922 a. Toomi poolt toimepandud läbiotsimise asjas, kus juures Toom ennast on nimetanud Kriminaalpolitsei ametnikuks ja revolvriga ähvardanud.

¹⁶ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Saare maakonna haridusosakonna kiri Saaremaa maakonna politseiülemale, 22.11.1922.

Tähendatud asi on 6 jaoskonna Kohtupalati Prokurööri abi poolt äralõpetatud 1 juunil s.a.

- 3) Sohvia Peetri t. Väli'le, Toomi poolt rusikaga vastu palet löömise asjas, nii et Väli'l on ninast ja palgest veri väljatulnud, missugune juurdlus sai 8 juulil 1922 a. Saaremaa I jaoskonna Rahukohtunikule saadetud Toomi vastutusele võtmiseks. Selles asjas olla kohtu pooled oma vahel ära leppinud.

Peale eelpool tähendatud süüdistuse asjade on Toom ise möödaläinud sügisel avalduse annud, et tema olla Pähkla külas Ivan Rand'i juures linatalgul olles, Mihail ja Vassili Tiit'i käest peksa saanud, kuid pärast palus Toom asja ära lõpetada, sest et nemad olla oma vahel äralleppinud, missugune asi sai ka 6 jaoskonna Kohtupalati prokurööri abile äralõpetamiseks saadetud 1 septembril 1921.

Eelpool tähendatud süüdistustest ja kaebtustest niisama ka käesolevast juurdlustest on näha, et Aleksander Toom'i moraalne [moraalne – M. L.] ja eetiline külg on väga madal, oma ameti vastu puudub temal kohusetunne, mille tõttu viimane ei tohiks milgil tingimusel vastutusrikka lastekasvatuse ja õpetaja koha peal olla.

Kõike asjaolusi arvesse võttes ei ole soovitatav Aleksander Toom'i õpetaja ametisse edasi jäämine.¹⁷

1923. aasta 2. jaanuaril külastas Pähkla kooli haridusosakonna kontroll. Kontrollija jõudis kooli juurde kell 9.45, kuid tunnid polnud veel alanud, ehkki õpetajale oli kontrolli tulekust varem teada antud. Kell 10.45 tund lõpuks algas, kuid ka pärast seda saabus veel õpilasi. Sellest järeldati, et nii õpetaja kui ka õpilaste hilinemised olid sagedased. Kontrollija kirjeldas toimunut:

Tunnipidamisest oli selgesti näha, et õp. Toom silmapilkugi järelmõtelnud ei olnud, mis ta tunnis tegema hakkab. Kui õpetaja ühe jäoskonnaga töötab, ootavad teised. III klassile annab õpetaja ülesande: „Rahwa söögimajast anti igapäev 365 lõunat välja; mitu söögiportsjoni läheb 145 päewaga tarwis?“ Õpetaja lisis juure: „Siin on väikesed arwud, võite seda peast rehkendada!“ Mind üllatas sarnane peastrehkendus ja jäin huwitusega ootama, kes selle välja rehkendaks. Nagu oodata võis, ei arvanud ükski seda välja, mille tõttu III jaoskond terve tunni selle kallal waewles.¹⁸

Veel üks näide kontrollijalt: „IV klass ei oska: 132363 : 4; jätab nullid jakku kirjutamata ja saab 339, kuna peab olema 33090. Kõik klass on sellega nõus. Õpetaja Toom waatas pealt ja ei reageerinud mitte sarnase töö peale.“ Kontrollija jõudis järeldusele: „Terwes koolis tundub wäsind waim, puudub elu ja erksus. Õpetajast ei märka ei töötahtmist ega tööoskust. Paistab silma ääretu hooletus ja oskamatus.“¹⁹

1923. aasta jaanuaris võeti Saaremaa haridusnõukogu koosolekul arutusele Toomi sagedane purjusolek nii külas kui ka koolis laste keskel. Otsustati Toomile meelde tuletada tema töötust, et ta enam „ühtki joovastavat jooki suhu võtma ei saa“ ja teha talle ettepanek täita tema varem antud lubadus ametist lahkuda.²⁰

Samal kuul asus Toomi kaitsma Kaarma-Suurevalla õpetajate ühing:

¹⁷ RA.ERA.1108.15.362, pag-ta, Saare maakonna politseiüleva aruanne Saare maakonnaavalitsusele, 21.12.1922; RA.EAA.1655.3.572, l. 40, Ärakiri Saare maakonna politseiüleva aruandest Saare maakonnaavalitsusele, 21.12.1922.

¹⁸ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Saaremaa haridusosakonna kontrolli aruanne, 2.01.1923.

¹⁹ Samas.

²⁰ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Väljavõte Saaremaa haridusnõukogu koosoleku protokollist, 8.01.1923; RA, EAA.1655.3.572, l. 82, Väljavõte Saaremaa haridusnõukogu koosoleku protokollist, 8.01.1923; RA, ERA.2013.1.723, l. 139-139p, Saaremaa haridusnõukogu protokoll, 8.01.1923.

Saaremaa Maakonnavalitsusele.

Käesolevat juurdlust õpetaja Aleksander T o o m'i peale tagasi saates teatan, et Toom'i kohta on viimase kahe aasta s.o. 1921 ja 1922 a. jooksul järgmistes kriminaal süüdistuse asjades juurdlused toimunud:

1) Pänkla kooli ringkonna lastevanemate avalduse asjas, et nemad oma õpetaja Aleksander Toom'iga rahul ei ole, kes ennast viina täis joob, kunni lolluseni, oma voliga kooli päevad äravildab ja omal koe-ra peab, kes laste leiva ära sööb ja aknad ära lõhub. Tähen-datud asjas toimunud juurdlus on Saaremaa maakonnavalitsusele saadetud 1 novem-ril 1921 a. № 3882^a all.

2) Kellamäe kõrtsis 1 aprillil 1922 a. Toomi poolt toimunud läbiotsimise asjas, kus juures Toom ennast on nimetanud kriminaal politsei ametnikuks ja revolvriga ähvardanud. Tähen-datud asi on 6 jaoskonna kohtupalati Prokurööri abi poolt äralõpetatud 1 juunil s. a. № 3749 all.

3) Soavia Peetri t. Vä l i l'le, Toomi poolt, ruusikaga vastu palet löömise asjas, mil et Vä l i' l on minast ja palgest veri väljatulnud, missugune juurdlus sai 8 juulil 1922 a. № 2933 all Saaremaa 1 jaos-konna Rahukontunikule saadetud Toomi vastutusele võtmiseks. Selles asjas olla kohtus pooled oma vahel ära leppinud.

Peale eelpool tähendatud süüdistuse asjade on Toom ise möödaläi-nud sügisel avalduse annund, et tema olla Pänkla külas Jvan Rand'i juures linatalgult olnes. Mihail ja Vassili T i i t'i käest peksa saanud, kuid pärast palus Toom asja ära lõpetada, sest et nemad olla oma vahel äraleppinud, missugune asi sai ka 6 jaoskonna kohtupalati Prokurööri abile äralõpetamiseks saadetud 1 septembril 1921 a. № 3571 all.

Eelpool tähendatud süüdistustest ja kaebustest, niisama ka käes-olevast juurdlusest on näha, et Aleksander T o o m'i mooralne ja eetilise külg on väga madal, oma ameti vastu puudub temal kohusetun-ne, mille tõttu viimane ei toniks milgil tingimisel vastutus-rikka lastekasvatuse ja õpetaja koha peal olla.

Kõike asjaolusi arvesse võttes ei ole soovitatav Aleksander T o o m'i õpetaja ametisse edasi jäämine.

Kuresaares 21 detsembril 1922 a. № 6515.

Saaremaa konna Politsei ülem

sekretäri abi

29/12 3741

Aleksander Toomil on Pähklas vastaseid, kes igat tema sammu tähele panevad, tema vahekorra ümbruskonna rahvaga kõikipidi katsuvad karusemaks teha, tema järele püsivad nagu vari, igast vähemast asjast viga otsides ja harilikke inimese nõrkusi suurteks vigadeks tembeldades ning isegi seesuguseid asju urgitsevad ja näha otsivad, mida heal läbisaamisel kellegil meele ei tuleks tähele panna. Et aga maailmas seesuguseid inimesi ei ole, kelle töödest ja toimetustest ei võiks viga leida, kui nimelt tahetakse viga leida ja seda otsitakse, siis on ka õpetaja Toomi puuduste arv üsna suureks kasvanud, liiatigi, et nende hulka on ka need äpardused võetud, mis lepituse teel igast aktist ja mälestustest on kustutatud.

Ühing, kes õpetaja Toomi peenemalt ja mitmekülgsemalt tunneb, samuti ka tema Pähklas elavaid vaenlasi ja sõpru, ning nende laitusi ja kiitusi tema kohta, leiab, et Saaremaa suguvennad, kes maakonna haridusnõukogu istangust osa võtsid, on Pähkla õpetaja Toomi kohta järsu otsuse teinud.

Et seesugune saatuslik otsus perekonna inimese nagu linnu oma poegadega kesk talve ajal pesast välja ja meeleheitlikule sammule tõukab, rahulolematumate töötatöölise arvu Eestis suurendab ning õnnetusse sattunud inimesele oma meeste valitsuse ajast paha mälestuse jätab, siis ühing palub neid süüdistusi, mis paistavad liiga pingul olevat, lödvemale lasta ning viljakandmatumat puud mitte maha raiuda, vaid teda veel harida ja rammutada katsuda, lootes, et ta ühingu toetusel ja hoolet kaunist vilja kandma hakkab.²¹

Samal jaanuarikuul on Toom saatnud maakonna koolivalitsusele uue töötuse:

Töotan sellega, et tänasest päevast nõnda elada ja töötada tahan et õiglased ja erapooletumad inimesed minu kohta enam sarnaseid süüdistusi ei saa tõsta, nagu see senini sündinud on. Luban oma südametunnistuse juures ainult neis raamides elada ning töötada, mis Eesti Vabariigi õpetajale lubatud on. Kõiki oma tahtejõudu kokku võttes, katsun püüda, et minu juhatusel olev kool kevadel kooli aasta lõpul nõutavale kõrgusele jõuaks.²²

Asja käsitleti ajalehes Saaremaa²³, kus teatati maakonna haridusnõukogu otsusest vallandada kolm õpetajat, nende seas Aleksander Toom. Põhjuseks olid nende elukombed ja mitte küllalt edukas koolitöö. Artiklis mainiti ka Kaarma-Suurevalla õpetajate kaitsekirja, milles paluti Toomi tema suure perekonna tõttu siiski ametisse jätta, kuid küsiti seepeale:

Kas peab ümbruskond ühe perekonna olude pärast kannatama? Kas peavad terve ümbruskonna lapsed seepärast halva õpetamise ja kasvatamisega rahule jääma, et A. Toomil suur perekond on? [– –] Kooliõpetajate lugupidamist rahwa seas see igatahes ei tõsta, kui nad sarnaseid ametiwendi püüavad ametis hoida, kes nende seisuse kõrgusel pole ja kelle kõrvaldamiseks nad ise peaksid samme astuma, et oma korporatsiooni nõutawal tasapinnal hoida.²⁴

Kuna uut õpetajat ei õnnestunud nii kiiresti leida, jätkas Toom Pähkla koolis laste õpetamist. 1923. aasta märtsis saabusid aga järjekordsed teated, et Aleksander Toom oli koolis olnud purjuspäi. Kuu aega hiljem saatis Kaarma-Suurevalla vallavalitsus Toomi kohta „tunnistuse“, milles seisab, et Toom „on koolitöö kõrval ka agar seltskonnategelane olnud, Kuresaare Eesti Seltsi Pähkla Haruseltsi laulukoori ja näitemängu juhendanud ja niisama ka kooli heaks pidusid toime pannud ning sellega kaasaaidanud koolile inventaari muretsemiseks ja maja korraldamises, milleks pidude sissetulekud on kasutatud“.²⁵

²¹ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Kaarma-Suurevalla õpetajate ühingu kiri Saare maakonna koolivalitsusele, 17.01.1923.

²² RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, A. Toomi kiri Saare maakonna koolivalitsusele, 17.01.1923.

²³ Asja peale tarvis kahest küljest vaadata. – Saaremaa, 24.01.1923, lk 1.

²⁴ Samas.

²⁵ TLA, 884.10.1747, l. 3, Kaarma-Suurevalla vallavalitsuse tunnistus, 14.04.1923.

Arvatavasti suuremate probleemide ennetamiseks lahkus Toom 1923. aasta aprillis ise Pähkla koolmeistri ametist.²⁶ Järgevalt püüdis Toom leida Orissaares tööd postipoisina, kuid tema eluviisidest teadlik postkontoriülem keeldus teda tööle võtmast.²⁷

Toom preestriametis

Aleksander Toomi teenistuskäik jätkus vaimulikuna. Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Aleksander pühitses Toomi 1923. aasta 25. septembril diakoniks ja 7. oktoobril preestriks.²⁸ Samal päeval asus Toom preestrina tööle Läänemaal Uue-Virtsu Kristuse sündimise koguduses ja Mäemõisa Püha Nikolause koguduses.²⁹ Toomi preestriks kinnitamise vastu avaldas „kõige valjemat protesti“ Ööriku kihelkonna nõukogu, kellest osa teda tundis ja oli kursis tema varasema käitumisega.³⁰ Ehk nagu üks preester väljendas: „Olen neerudeni põrutatud A. Toomi preestrisse pühitsemise üle.“ See, et endine Pähkla algkooliõpetaja Toom on Läänemaal Uue-Virtsu koguduse preestriks valitud, märgiti ära ka ajalehes Saaremaa.³¹

1924. aastal proovis Toom millegipärast saada preestriks Laimjala koguduses, kuid selle kohta avaldasid protesti teised Saaremaa praostkonna preestrid.³² Toom lubas kogudusele: „Mina olen tõsine usumees, mina ei küsi teie käest mingit palka, nagu teised preestrid, kes mammonat orjavad.“³³

1925. aastal uuris kooliõpetajat otsiv Lääne maakonnavalitsuse haridusosakond Saare maakonna koolivalitsuselt, kas Aleksander Toom „Eesti praegusele õpetajale ja kasvatajale vastab ja kas teda meelsuse poolest võiks õpetaja koh. täitjaks registreerida“. Saaremaalt saadeti haridusosakonnale vastuseks pikk kiri, kus loetleti mitmeid Toomi patte, millest eespool juba juttu oli, sh alkoholi tarvitamine ja muud väärnähtused, 1921. aasta detsembris haridusnõukogu tehtud noomitus, 1921. aasta novembris antud ausõna, et ta „ühtki joowastawat jooki suhu võtma ei saa“, kriminaaljuurduse kokkuvõtte jne. Seepeale otsustasid läänemaalased, et „kooli töö Toom'i juures on ikka nõrk olnud“.³⁴

Kuigi õigeusu vaimulike andmebaasi järgi oli Toom Mäemõisa koguduses preester kuni 1926. aastani,³⁵ kaebas Mäemõisa kogudus juba 1925. aasta aprillis, et kogudusel puudub preester.³⁶ Tallinna Piiskopkonna Nõukogu ja metropoliit otsustasid „wiibimata Mäemõisa ajutine preester määrata, võimalikult pr. [preester] A. Toom“.³⁷

Mõni päev enne eelnimetatud otsust jõudis Aleksander Toom leheveergudele, kui ajakirjas Esmaspäev ilmus artikkel pealkirjaga „Preester ennast poomas“. Artikli järgi sai üks õigeusu koguduse preester Läänemaal maha „karutükiga“, laulatades ühe pühapäevaga kolm paari:

²⁶ RA, ERA.2013.1.723, l. 151; RA, ERA.1108.15.362, A. Toomi teenistuskiri; TLA.884.10.1747, l. 2, A. Toomi teenistuskiri; RA, EAA.5410.1.249, l. 538–539, David Papp. Eesti apostliku õigeusu vaimulikud. Biograafiline leksikon (16.–20. sajandil). R–Ü.

²⁷ RA, EAA.1655.3.572, l. 87p, A. Aasa kiri, 4.02.1924.

²⁸ EAÖK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).

²⁹ Samas; Õigeusu kirikutes (kogudustes) teeninud vaimulike nimekiri. Tallinn, 1975, lk 160 ja lk 69.

³⁰ RA, EAA.1655.3.572, l. 86, Ööriku kihelkonna nõukogu kiri Sinodile, 28.01.1924.

³¹ Vt Saaremaa, 10.11.1923, lk 1.

³² RA, EAA.1655.3.572, l. 76, Ööriku preestri ettekanne Sinodile, 19.04.1924; Samas, l. 80, Praost Ristkoki kiri A. Aasale, 5.03.1924.

³³ RA, EAA.1655.3.572, l. 83, Ööriku preestri A. Aasa kiri, 19.04.1924.

³⁴ RA, ERA.1108.15.362, pag-ta, Saaremaa maakonnavalitsuse koolivalitsuse kiri Lääne maakonna koolivalitsusele, 8.04.1925.

³⁵ EAÖK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).

³⁶ RA, ERA.5140.1.2, pag-ta, Mäemõisa kihelkonna täiskogu koosoleku protokoll, 23.04.1925; <http://www.maria-magdaleena.net/vaikelahtru/wp-content/uploads/2008/09/M%C3%A4em%C3%B5isa-ajalugu.doc> on märgitud teenistusaastaks 1925.

³⁷ RA, ERA.5140.1.2, pag-ta, Tallinna Piiskopkonna Nõukogu kiri J. Mutile, mai 1925.

Peale ränka talitust kutsutud preester pulma. Pulmad olnud igaüks ise ajal, nii et preester kõigis kolmes pulmas wiibis. Seal tehtud nalja ja wõetud „tipsu“. Lõpuks läinud preestri ja talumeeste wahel maadlus lahti. Pühamees tugewate talumeeste jõuproovi wälja ei kannatanud. Preester paisati põrandale ja nii õnnetul, et tal jalg ära wäänati. Kui pulmad läbi, läks preester longates koju. Seal rahustanud ta oma wiha naise kallal, kellele laualolewa pudrukausi kõige sisuga wastu wahtimist wiskas. Selle tööga walmis saades paistis preestriile ilmaelu nii lõpmatu tühine olewat. Ta teinud otsuseks siit lahkuda.

Kirjutanud kirja, milles kogudusele kõik tehtud ja tegemata patud andeks lubanud, palus endale kiriku talituse ajal kaelasolewat risti teise ilma kaasa. Siis ajas raiooniülemale üles, andis kirja tema kätte, öeldes, et täna öösel enese üles poob. ... Hakati preestrit hoolega otsima, kuni lõpuks ta pööningult heintelt magusasti magamas leiti. Peale preestri leidu saatnud raiooniülem preestri „wiimse“ kirja Tallinna kiriku ülemwalitsusele. Sealt tulnud lahtilaskmise otsus, koguni uus preester olewat määratud. Kuid rahwas on wanaga rahul: neil ükskõik, kes lapsed ristib, surnud matab ja harukorral ka inimesed kokku laulatab. Pealegi teeniwat preester õige wäikese palgaga.³⁸

Lõpuks otsustas Tallinna Piiskopkonna Nõukogu „preestri ametile ja ka ristinimesele lubamata wõtete eest preester A. Toom'ile wali noomitus teha, hoiatusega, et kui midagi lubamatud tema tegewuses weel awaldub, saab A. Toom preestri ametipühitsusest wabastatud“.³⁹

Toomi põhiliseks tõiseks koguduseks sai Uue-Virtsu. Aastast aastasse kordus koguduse aruannetes, mille kirjutas Toom ise, et kogudus on preestri tööga kõigiti rahul. Eespool mainitud Mäemõisa koguduses toimunu Uue-Virtsu materjalides ei kajastu.

1926. aastal otsustas Uue-Virtsu kogudus „Preester A. Toom'i Kõrgest Pühitsetud Mitropoliit'ile „puusahte“⁴⁰ saamiseks ette panna rahuloldawa ja silmapaistwa teenistuse eest koguduses“.⁴¹

Aasta hiljem toimus aga Aleksander Toomiga järjekordne kahtlane juhtum. Nimelt saatsid paar koguduse liiget Läänemaa praostile kirja, milles nad Toomi peale kaebasid. Asi puudutas endist koolimaja, mida kogudus lootis tagasi saada. Kui asjaga tegelenud advokaadil asi ebaõnnestus, volitas kogudus Toomi Tallinna minema, et leida parem advokaat. Tallinna reis maksti Toomile kinni. Selle asemel et uut advokaati otsida, läks Toom senise advokaadi juurde ning wõttis temalt dokumendid ja raha (3000 marka), mille ta „kõik Tallinnas läbi pummeldas“. Uue-Virtsu tagasi jõudnud, ei andnud Toom oma tegevusest aru. Rahva seas hakkasid aga levima Tallinnas pummeldamisest kuulujutud. Toom seletas, et oli asjaajamise uuele advokaadile üle andnud, kuid peagi selgus, et Toomi nimetatud advokaat „ei ole preester Toom'i kuulnud ega näinud“. Ka kolmas advokaat, kelle nime Toom wälja käis, polnud Toomiga kohtunud, kurtsid praostile Uue-Virtsu koguduse liikmed.

Niisiis waletab meie waimlik mees meile otse näkku. Tekkis kahtlus kas ehk ei ole meie dokumendid selle suure joomaga kaduma läinud. Läksime ühes nõukogu esimehega preestri juure ja nõudsime dokumenti tagasi, mida ta ka ilma wastuwaidlemata tegi üteldes: et olla Tallinnast tagasi saadetud. Lootused, et preester Toom meile midagi asja ajaks on kõik luhta läinud, sest see ei ole esimene kord kus ta oma koguduse eest wälja astudes meile häbi on teinud. Nii hakkab ka meie kannatus temaga lõpuks katkema. Loodame et tulewikus meile ühe korralikuma /kainema/ hingekarjase saadate.⁴²

³⁸ Preester ennast poomas. – Esmaspäev, 6.04.1925, lk 3.

³⁹ RA, ERA.5140.1.2, pag-ta, Tallinna Piiskopkonna Nõukogu kiri J. Mutile, mai 1925.

⁴⁰ Puusaehet nabadrennik anti kolmeaastase teenistuse eest preestrina.

⁴¹ RA, ERA.5140.2.3, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse täiskogu koosoleku protokoll, 8.08.1926.

⁴² RA, ERA.5140.1.4, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse liikmete kiri praost Mutile, 17.03.1927.

Hoolimata erinevatest skandaalidest sai Toom 1928. aastal sinodilt skufia kandmise loa.⁴³

1928. ja 1929. aastal taotles Toom mitmel korral luba kandideerida mõne teise koguduse preestriks, kuid sinod tema palveid ei rahuldanud. 1929. aasta detsembris ilmnes aga, et Toom on kandideerinud ilma loata Kolga-Jaani preestri kohale. Sinod ähvardas, et vabastab sellise käitumise kordumisel Toomi üldse preestriametist.⁴⁴

Uus suur skandaal puhkes Aleksander Toomi ümber 1930. aasta kevadel. Märtsis saatis Uue-Virtsu õigeusu kogudus metropoliit Aleksandrile palvekirja vallandada Toom preestriametist, sest et ta „end mitte kui koguduse hingede karjane üleval ei pea, vaid kui nende waenlane“.⁴⁵ Muude halbade tegude kõrvalt nõudvat Toom isegi surnute kõrvaldamist surnuaiast.

6. aprillil toimus Uue-Virtsu koguduse koosolek, kuid 13. aprillil peetud uuel koosolekul süüdistati Toomi eelmise koosoleku protokollilt võltsimises. Koosolekule tehti ettepanek hääletada „preester Aleksander Toomi ametist vallandamise üle tema kõlvatu elu kommete pärast“. Selle ettepaneku poolt hääletas 56 ja vastu 2 kohalviibijat.⁴⁶

Juba järgmisel päeval kirjutas Toom toimunu kohta protestikirja Läänemaa praostile. Tema väitel ei olnud koosolek „seaduse piires“, protokollija oli alaealine, koosoleku juhatajal ei olnud aimu koguduse põhikirjast, millest kinni ei peetud jne. Toomi väitel ei olnud 2/3 osalejatest üldse hääleõigust ning koosolekul polnud pädevust preestrit vallandada, sest selline õigus oli vaid vaimulikul kohtul. Eelmise protokollilt võltsimise kohta kirjutas Toom: „Võltsitud“ ei vasta tõele, ei ole kindlaks tehtud, et keegi oleks võltsimist ehk juure kirjutist pealt näinud.“ Toomi arvates „kuulub protokollis märgitud otsused täies ulatuses tühistamisele“.⁴⁷

Arvatavasti Toomi enda eestvedamisel toimus 17. aprillil järjekordne koguduse koosolek, mille avas „ajutine esimees A. Toom“. Muidugi kuulutati esimese asjana 13. aprilli otsused tühisteks. Koosoleku protokollist võib lugeda, et eelmisel koosolekul olnud „nägusi väga palju, kes põhikirja järele ristiinimese kohusi kunagi täitnud ei ole, aastate viisi jalaga kirikusse saanud pole, samuti ilma liikmekaardita ja sõnaga: usumõnitajate kalduvustega isikute hulka kuulusivad“.⁴⁸ 13. aprilli koosolekul osalenuatele ehk „kirikutegevuse vastastele“ avaldati „sügavat põlgust“.⁴⁹

Paralleelselt kirikuõpetaja ametile tegutses Toom mõnda aega kindlustusseltsi „Eesti“ agendina. Arvatavasti olid Toomiga seotud skandaalid põhjuseks, miks selts otsustas agendilepingu temaga 1930. aastal lõpetada.⁵⁰

11. mail 1930 kirjutas koguduse esimees Mihkel Alpius Uue-Virtsu koguduse nimel metropoliidile kirja, milles Aleksander Toomi tema käitumise pärast järjekordselt siunati:

Praegu on kallid rõõmu ja lepituse pühad [emadepäev – M. L.], aga mina pean siiski Teie poole pöörduma kirjaga mis sugugi rõõmustaw ei ole ja minule endalegi wastumeelt, kuid kauem mina seda omas hinges ei wõi warjul pidada, sest see oleks ülekohus Isanda minu Õnnistegija ees. Asi puutub Uue Virtsu koguduse hingekarjase Aleksander Toom'ise; ei tahaks teda küll enam hingekarjase nimega nimetada, sest tema ei wääri seda nime kaugeltki enam.⁵¹

⁴³ RA, ERA.5140.1.5, pag-ta, Sinodi kiri J. Mutile, juuli 1928. Hoolika ja pikaajalise teenistuse eest premeeritakse preestrid eri riideesemetega, nende hulgas peaehtega skufia.

⁴⁴ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, Sinodi kiri A. Toomile, detsember 1929.

⁴⁵ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse kiri metropoliidile, märts 1930.

⁴⁶ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu kiriku koguduse peakoosolek, 13.04.1930.

⁴⁷ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, A. Toomi protestikiri Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse nõukogule, 14.04.1930.

⁴⁸ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse koosoleku protokoll, 17.04.1930.

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ Kindlustusseltsi „Eesti“ kuulutused. – Lääne Elu, 16.04 ja 26.04.1930.

⁵¹ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, M. Alpiuse kiri metropoliidile, 11.05.1930; RA, EAA.1655.3.572, M. Alpiuse kiri metropoliidile, l. 99–100p.

Alpiuse kirjas selgus, et Toomi kohta oli kaebusi esitatud ka mõni aasta varem, kui metropoliit Uue-Virtsu kogudust külastas. Sel ajal oli allakirjutanu suutnud enda väitel aga „weel kõik andeks anda haleda meelepärast tema wäetimate laste wasta ja ei hakanud kiwi wiskama – lootes et tema ennast parandab, kuid tema sai julgust ja hakkas hullemini wiina jooma“.

Juba paar nädalat pärast metropoliidi külastäiku oli preester kaotanud joomase peaga kübara, saapad ja jalgratta. Teine kord löönud Toom lapse ristsetel ühele kohalolijatest „wasta silmi“ ja palunud siis ühelt põllul töötanud talupojalt nuga, et seda meest „minna tapma“. Nuga talle ei antud, kuid Toom öelnud, et „werd peab täna ikkagi nägema“ ja palunud pussnuga kiriku nõukogu esimehelt.⁵² Selle asemel et Toomile nuga anda, võttis too temalt kirikuriided ja talituseks vajalikud instrumendid hoopiski ära, nii et Toomi lapsed järgmisel päeval asjadel järele käisid.⁵³

Oma kirjas metropoliidile kirjeldab Alpius ka seda, kuidas purjus Toom oli kord ristsetele minekuks asju pakkides unustanud risti kotist välja. Kui seda talle meelde tuletati, öelnud Toom risti kotti toppides: „Kuradi lehm mine sisse!“ Seda lauset kuulis palju inimesi ja Uue-Virtsu koguduse liikmetele hakati nende kirikusse minekul ütleva, et nad käivat „lehmalt suud andmas“.

Lisaks oli kirjas ära toodud juhtum 1929. aasta suvest, kus Toom lamanud Lihulas uulitsal pikali pori sees ja ühel autol õnnestunud napilt pidama saada, et talle otsasõitmist vältida. „Seal samas tulnud üks koer, nuusutanud Toom'i – tõstnud jala üles ja niisutanud omast piskust Toomile silmade peale.“

Kõige selle tulemusena otsustas koguduse koosolek Toomi kõlvatu käitumise pärast lahti lasta ja talle palka mitte maksta. Koguduse asjaajamise ja kirjade saatmise eest vastutas aga Toom ja nii tekkis pikapeale kahtlus, kas ta ikka on koguduse otsuse edasi saanud. Seetõttu kirjutati otse metropoliidile ja paluti saata mõni vaimulik kohapeale asja kontrollima.⁵⁴

Sinod otsustas asja põhjalikult uurida, andes selle ülesandeks Läänemaa praostile Jakob Mutile.⁵⁵ Lisaks keelati Toomil 19. mail 1930. aastal kuni juurdluse tulemuste selgumiseni preestriametit pidada.⁵⁶

Mais jõudis Aleksander Toom järjekordselt leheveergudele, kui algul Maaleht⁵⁷ ja seejärel Lääne Elu⁵⁸ avaldasid artikli „Kas preester oli joobnult soolaputkas? Wõi aeti „tema pühaduse kohta“ laimujuttu?“. Artikli kohaselt oli Toom kaevanud kohtusse mehe, kes kirjeldas, kuidas „preester Tallinnas viibides on joobnult autoga ringi sõitnud ja siis viieks päevaks soolaputkasse sattunud“. Tegu oli arvatavasti taksoga, sest asja uurimisel selgus, et Toom ei olewat autojuhile maksnud sõidu eest 1200 senti. Ühe tunnistaja sõnade järgi oli „preester sõitnud Tallinnas, olnud purjus ja asi läinud s....ti“. Toomi kaitsja palus üle kuulata asjasse puutunud inimesi, et selgusele jõuda, kas preester oli tol korral „täis magusat wiina või pühavaimu“.

1. juunil kogunes Uue-Virtsu koguduse nõukogu, et arutada sinodi otsust, mis võttis Toomilt õiguse juurdluse ajal preestriametit pidada. Tundub, et sellel koosolekul osalesid Toomi pooldavad koguduse liikmed. Kokkutulnud kirjutasiid sinodile protestikirja. Selles tsiteeriti sinodi kirja 19. maist, milles kirjutati „kohaliku preestri A. Toomi tema ametile ebakohasest ülespidamisest ja tegewuswiisist“. Kirjas sinodile märgiti, et „on küll see küsimus midagi uut ja täiesti ebapäranane“. Koosolekul viibinute arvates oli asja taga kaebajate, eriti eespool mainitud Alpiuse isiklik vaen Toomi vastu. Kurdeti, et lähenevate kirikupühade ajal jäävad ära

⁵² Teise tunnistuse järgi olewat Toom alguses küsinud revolvrit ja kui selle andmisest keelduti, siis nuga. RA, EAA.1655.3.572, l. 42, Ülekuulamise protokoll, 10.11.1930.

⁵³ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, M. Alpiuse kiri metropoliidile, 11.05.1930.

⁵⁴ Samas; RA, EAA.1655.3.572, l. 99–100p, M. Alpiuse kiri metropoliidile, 11.05.1930.

⁵⁵ EAOK vaimulike andmebaas (Jakob Mutt (1879–1948), Läänemaa praost 1923–1944).

⁵⁶ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Sinodi kiri J. Mutile, 19.05.1930.

⁵⁷ Maaleht, 3.05.1930, lk 8.

⁵⁸ Lääne Elu, 14.05.1930, lk 3.

kiriklikud õnnistused ja võimalikud surnud maetakse õnnistamata. „Wiga ega laiduwäärilist nähtust preester Toomi teenistuse juures nähtud ei ole, mis wõiks põhjuseks olla ärakeelata tema teenistuse kohuste täitmist.“ Nõukogu palus sinodil oma otsus muuta ning „preester Toomil preestri kohuste täitmine tagasi lubada, kuni wiimane meie palgaline on“.⁵⁹

Sinodi vastusest selgub, et uurimist ei algatatud üksnes koguduse liikmete kaebuste tõttu, vaid Toomi „eluwiiisid ja teod“ olid sinodile juba varasemast „wäga hästi tuntud“, mistõttu olid juurdluse alustamiseks olemas „küllaldased ja wäga mõjuwad põhjused“.⁶⁰

Protestikirja saatis sinodile ka Toom ise. Oma vastuskirjas selgitas sinod vaimuliku uurimise vajadust mitte mõne koguduse liikme kaebuste tõttu, „waid üldse Teie, preestri eba-kohaste, tegude ja wäljaastumiste tõttu koguduses, Tallinnas ja mujal, mille kohta sinodil on olemas andmed. Ka ajakirjandusse ja kohtutesse on ulatanud teie lood.“ Samuti keeldus sinod saatmast Toomile uurimismaterjale, lisades, et „kui Teie oleksite alati tegutsenud oma ameti- ja seisukohaselt, siis ei oleks olnud ei kaebusi, juurdlusi ega ka protsessisi“.⁶¹

1930. aasta augustis saatis Toom sinodile järjekordse palvekirja, et tema kohta algatatud juurdlus lõpetataks. „Koguduse enamus on minuga rahul, wälja arvatud konflikti algatajad komunistlise waatega isikud, kes seesuguse omapära omandanud on Vene punastelt.“ Nagu Toom lisaks märgib, kannatab seeläbi terve kogudus, samuti tema ise koos perekonnaga.⁶²

Augusti lõpus otsustas Läänemaa praostkonna nõukogu soovitada sinodil Toom mujale saata, sest „üldkokku võttes selgub, et koguduse ja pr. A. Toom'i kooselu ei sobi. Preester A. Toom teenib kirikus rahuldavalt, isegi hästi, kuid et ta vahete-vahel ka alkoholi ei põlga, siis mõnikord väsimuses unustab ta preestri kõrge kutse.“⁶³

Septembri alguses saatis Toom sinodile uue kirja, milles selgitab:

13. septembril s.a. saabub wiis kuud, kus kiuslik wool lõhe tekitas minu ja üksikute kog. liikmete wahel, mille järeldusel koguduse enamus süütult kannatab ja Jumalateenistuse järele igatseb. Siia ajani ei ole jõudnud juurdlus kummagi poolele rahuldust tuua, mis oma kord wäga soowitaw oleks, et ükskord juba õõrumised lõpeksid mis eriti koguduse, kui iga koon-duse lõhestaw waenlane on. Ka mina perekonnaga ei jõua enam endid wee peal hoida, sest wiis kuud juba ilma palgata ära elada on küllalt kunsti küsimus. Ehk küll Jumala abiga weel kõik terwed ja prosked [prisked – M. L.] oleme, on siiski tunda, et käesolewa seisukorraga lõpuarwe tegema peab, mis küll suurimaks kahjuks Uue-Virtsu koguduse häwinemisega ja halwemal juhusel kogu Eesti Ap.-õigeusu kirikule warjutõppe heitega osutub lõppeda.⁶⁴

Edasi kaebab Toom saamata jäänud palga üle. Tema väitel oli tal seitsme aasta jooksul kokku jäänud saamata 200 000 senti. Toom mõonab, et sellise summa maksmine käiks kogudusele üle jõu ja ähvardaks selle pankrotti viia. Kui talle aga antaks mõni teine ametikoht, siis loobuks ta „lahkesti“ kolmveerandist nõutud summast. Toom palus sinodilt luba kandideerida Sindi koguduse preestri vabale kohale ja lisab lõpetuseks: „Peale selle kinnitan siin juures, et kui uuel kohal peaks minu juures ilmsiks tulema wäärnähtusi, mis ei peaks wastama preestri kutsele – siis loobun jalamaid nimetatud kõrgest kutsesest ilma ühegi wabanduse esitamata.“⁶⁵

7. septembril langetas koguduse nõukogu otsuse kutsuda 28. septembriks kokku koguduse

⁵⁹ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse nõukogu avaldus sinodile, 1.06.1930.

⁶⁰ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Apostliku-Õigeusu kiriku sinodi kiri Uue-Virtsu koguduse nõukogule, juuni 1930.

⁶¹ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Sinodi kiri A. Toomile, juuni 1930.

⁶² RA, EAA.1655.3.621, A. Toomi kiri metropoliidile, 18.08.1930.

⁶³ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, Väljavõte Apostliku-Õigeusu praostliku nõukogu koosoleku protokollist, 29.08.1930.

⁶⁴ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Ärakiri A. Toomi palvekirjast sinodile, 4.09.1930; RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, A. Toomi palvekiri sinodile, 4.09.1930.

⁶⁵ Samas.

täiskogu. Sellele koosolekule otsustati kutsuda ka Läänemaa praost või tema asemik. Samuti paluti korraldada sel päeval rahvale jumalateenistus, millest nad terve suve ilma olid jäänud.⁶⁶

28. septembril toimuski järjekordne Uue-Virtsu koguduse koosolek, millel valiti protokollijaks Aleksander Toom. Toimus kinnine hääletus küsimuses „Kas jääb preester Toom edasi koguduse teenistusse ehk vallandamiseks Keskvalitsusele ette panna?“. Toomi jätkamise poolt oli 53 osalejat, vastu 27, erapooletuks jäi 4. Lisaks tõstatas Toom süüdistuse paari koguduse liikme vastu kogudusele puudujäägi tekitamises, kuid selles küsimuses jäi otsus vastu võtmata, sest enamik rahvast oli selleks ajaks lahkunud ja kvoorum puudus.⁶⁷

Hoolimata saadetud kutsest Läänemaa praost sel koosolekul ei osalenud. Hiljem saatis koguduse esimees Mihkel Alpius talle pikema seletuskirja koosolekul toimunud. Kirjast selgub, et pärast hääletust Toomi jätkamise küsimuses „walgusid kõik kes kirikud kui hingepääste-abinõud tunnistavad kirikust välja ja jäiwad kirikusse ainult need kes usuwad et Toom oleks kül tubli preester, aga ainuke wiga on see et kuri teda paha tihti teelt kõrwale meelitab“.⁶⁸

Järgmise punkti arutlusel võtnud Toom sõna ja lubanud, et „lõpetab kogudusega kõik kohtu asjad ja jättab igasugused tagakiusamised üksikute koguduse liigete wasta“, kui kogudus täidab tema soovi ja võtab vastutusele need, kes „on äraraiskanud koguduse raha ja seega Tema olla vähem palka saanud kui lubatud“. Seletuskirja järgi hüüdnud kõik vastuseks, et „wõtta wastutusele“. Kirja autor rõhutas, et ta püüdis koguduse esimehena olla erapooletu ja mitte mõjutada rahvast. Nüüd nägi ta aga, et taas tuleb kohtuga tegemist teha. Alpius seletas kohalolijatele, et „kahest basaarist ja näitemüügist“ saadud raha eest tehti osaliselt kiriku katus ja kogu kuuri katus, lisaks värvimistööd kirikus ja osaline krohvimine väljast. Samuti läks osa sellest rahast Toomile, kes tegi remonditöid („mitte palga näol waid kui töö tasu“). Osa lubatud tööd oli aga senini tegemata, kuigi Toom oli raha ettemaksuna kätte saanud. Koosolekul nõudis Toom raha juurde, süüdistas teisi selle omastamises, ja kirjutas koosoleku lõpus protokolliraamatusse, et astub koguduse vastu, kui oma 200 000 senti kätte ei saa. Kuna kvoorumit selleks ajaks enam koos ei olnud, polnud võimalik Toomi soovi üle hääletada. Nii leidiski Alpius, et Toomist tema „eluteejuhti“ ei saa: „Toom jonnakas on ja alati isi oma asja kibedaks teeb ning selle asemel et oma tegusid kordki kahetseda ikka surwet püüab awaldada [– – –] Ei taha salata, et temal on oma osa poolehoidjaid ja see pole ime, – ka kõige halwemal walitsejal on oma partei kes tema eest pea pakule paneks.“⁶⁹

Alpius avaldas kartust, et Toomi jätkates läheb osa kogudusest teistesse kogudustesse üle. Ta kurtis, et pidevalt tulevad kohalikud ja räägivad Toomi uutest seiklustest. Näiteks olla Toom Risti jaamas „tõllerdanud kui sündin wasikas joobnud olekus“. Alpius leidis, et Toom „tulgu arusaamisele et tema kõlwatu on ja pangu see ikke maha mida tema ei suuda kanda – sest kuri kaswatab kurja juure ja Lunastaja tõesõna jäeb kui pilkeks tallata“. Lõpetuseks kirjutas ta, et jääb selles asjas lootma praosti abile.⁷⁰

Praost kommenteeris olukorda sama aasta oktoobris metropoliidile saadetud kirjas aga nii: „Peab ütleva, et väga omapärane on U.-Virtsu koguduse teguviisi preester Toomi suhtes: kord ajab kogudus teda ära ja seal jälle võtab häälte enamusega tagasi. Kord kogudus kisenadab: „Poo risti!“ ja varsti „Hosianna!“.“⁷¹

Oktoobri lõpus jõudis sinodini Toomi järjekordne palvekiri, milles ta kurtis, et sinodi otsus on jäänud venima, ja olukorras, kus ta polnud maikuust alates ei ametis ega vallandatud, puudus tal nii teenistus kui ka palk. „Olen arvamisel, et ehk juba jätkuks käesolevast nälju-

⁶⁶ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse nõukogu kiri sinodile, 7.09.1930.

⁶⁷ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse koosoleku protokoll, 28.09.1930.

⁶⁸ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, M. Alpiuse kiri J. Mutile, 11.10.1930.

⁶⁹ Samas.

⁷⁰ Samas.

⁷¹ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, J. Muti kiri metropoliidile, oktoober 1930.

tuse karistusest, mis juba seitsmendat kuud kestmas ja eriti veel talve tulekuga koledamana paistab,“ kirjutab Toom. „Lapsed on koolis paljad, puuduvad vastavad õpiabinõud, raamatud, jalavarjudeks pätid – seega teistele pilkeks.“ Toom lisab, et ära on võetud tema käes olnud maa ja lehm on oksjonil maha müüdnud. Juttude tõttu, nagu oleks ta Uue-Virtsus ametist lahti saanud, uurivad teised kogudused võimalust teda enda juurde kutsuda (näiteks Sindi kogudus). Seega palus Toom sinodilt enda suhtes lõplikku otsust ja luba mujale kandideerida. Toom lisas, et teenistusest vabastamise korral pöördub ta „kindlasti harjumuse sunnil sektantluse poole“. Veel ähvardas ta paljastada ajakirjandusele teiste õigeusu vaimulike „üleastumisi“ (näiteks mitmenaisepidamine).⁷²

Viimaks tuli sinod juurdluse tulemusi, Läänemaa praostkonna otsust, praosti arvamust jmt arvestades 30. oktoobril järeldusele, et „preester A. Toom oma ülalpidamise ja teguviisidega ei wasta preestriameti kõrgetele nõudmistele“. Sellest tulenevalt otsustati „paluda Kõrgespühitsetud Isa Mitropoliiti: tagandada preester A. Toom Uue-Wirtsu koguduse preestrikohalt ja keelata temale preestriameti pidamine jäädawalt“.⁷³ 5. novembril andiski metropoliit Aleksander vastava käsu.⁷⁴ Teade selle kohta saadeti nii Toomile kui ka praost Mutile.

16. novembril toimus järjekordne Uue-Virtsu koguduse nõukogu koosolek, mille otsuse põhjal koostati kiri metropoliit Aleksandrile. Selles paluti „kiires korras preester Toomi ära saata, sest tema on meil ainult tülinaks, nüüd on jälle kohus ees kus tema nõuab palga pudujääki, kuid meie ei tea selle tõelikusest mitte midagi, sest tema oli isi kirjatoimetaja ja ühtlasi pidas ka kassaraamatud“.⁷⁵ Tuli välja, et osa liikmemakse polnudki kassaraamatust läbi käinud. „Uskusime teda esiti kui isa, aga nüüd on tema hullem kui seda oskaks kirjeldada, narrib ja pettab kogudust.“ Kogudus oli aeg-ajalt maksnud Toomile tema nõudmistele peale raha, kuid peagi toonud ta „jälle uue nõudmise“. „Meie oleme hullema kui hullu küüsis, peastke ometi meid, ehk andke nõu kuidas temast üldse weel lahti saada,“ kurdetakse kirjas. Lisaks selgub, et preestri ette nähtud kiriku põllumaa, mis Toomile kasutamiseks anti, oli „nüüd karesse kaswanud“ ja sõnnik laudast kaks aastat välja vedamata. Kirjas tõdetakse, et kogudus on alla käinud ja kohalike usk nõrgaks läinud, sest „niisugust kui Toom pelgab isegi põrgu wastu wõtmas“.⁷⁶ Toom jätkas sel ajal laulatamisi ja haigetele jumalaarmu jagamist.

Kuu lõpus saatis sinod meeldetuletuskirja praost Mutile, kuna „on näha, et koha peal Pr. A. Toomi ametist tagandamisest ja preestriameti pidamise keelust midagi ei teata“.⁷⁷

Novembri lõpus saabus kogudusse uus preester Raab, kes võttis sinodi otsuse põhjal üle kiriku varandused ja raamatud. Koguduse liikmed kirjutasid metropoliidile kirja, milles nentisid, et „ja meie olime rõõmsad et oleme ükskord Toomist lahti, aga lõpuks saime weel suure üllatuse, siis kui läksime kiriku maija et seal ameti ajutiseks eraldada Ise Raabile tuba elamiseks, Toom aga seletas, et tema ei lahku enne kuut kuud korterist“. Lisaks nõudis Toom koguduselt saamata jäänud palka. Koguduse nõukogu vastas Toomile, et „palga saamine ei rippunud senni mitte koguduse nõukogust waid Toomi enda elukombetest, sest rahwas seletab, et ennem lahkuwad kogudusest kui Toomile palka maksawad“.⁷⁸

Lisaks tegutses Toom detsembris laulatusel preestrina, kuigi teine preester oli selleks otstarbeks juba kohale tulnud. Kogudus pöördus metropoliidi poole palvega, „et Teie katsuks

⁷² RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, A. Toomi palvekiri sinodile, oktoober 1930.

⁷³ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Väljavõte sinodi koosoleku protokollist, 30.10.1930.

⁷⁴ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Ärakiri metropoliit Aleksandri käskkirjast, 5.11.1930.

⁷⁵ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Uue-Virtsu koguduse liikmete kiri sinodile, 16.11.1930.

⁷⁶ Samas.

⁷⁷ RA, ERA.5140.1.7, pag-ta, Sinodi kiri J. Mutile, november 1930.

⁷⁸ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse liikmete kiri metropoliidile, detsember 1930.

meid temast peasta – ehk leiaste temale ühe kõrvalise koha kus teda ei tunta ja kus tema wa kibedast kaugemal oleks“. ⁷⁹ Toom oli aga veel detsembri lõpuski Uue-Virtsus ja segas ühe koguduse liikme sõnul koguduse jõululaupäeva õhtuteenistust, kuid siis lahkus kirikust sõnades „laada kaup, pakkuge üle“. Samuti püüdis ta lugeda üht palvet, mis aga joobes oleku tõttu „mehikesel peas ei olnud ja segi läks“. Veel käis Toom ringi ning lubas kiriku majad ja kellad ära müüa. Nüüd andsid koguduse liikmed Toomi tegevusele päris negatiivse hinnangu: „See hoop, mis meie kogudus Toomi nõul on saanud, on küll wäga raske ja kui meie veel tegutsema jääme siis on see tõesti imetegu.“ ⁸⁰

1931. jaanuaris metropoliidile ja sinodile saadetud avalduses tegi Toom taas juttu saamata jäänud palgast. Lisaks soovis ta, et talle saadetak tema teenistuskiri, ja palus seejuures „kõige alandlikumalt“, et tema vallandamise põhjus seal „tumedaks jääks“. Toom leidis, et teenistuslehele võiks märkida vaid võimalikult lihtsa lause: „teenistuse lõpp Uue-Virtsu koguduses oli 5 nov. 1930“. Nimelt oli Toomil lootus saada eesti keele õpetajaks Lätimaale ja seetõttu olnuks umbmäärane väljend talle kasulik. Samas lisas Toom, et oleks võimaluse korral nõus sinodilt vastu võtma ka mõne kõstrikoha. ⁸¹

Toomi tegevus hilisemal perioodil

Kuigi lõpuks sai Uue-Virtsu kogudus Toomist kui preestrist lahti, hakkasid selguma segadused koguduse raamatupidamises, mida Toom ise oli pidanud. Asja uurimise käigus selgus, et „A. Toom on rohkem kassast välja võtnud, kui temal õigus saada oli“. ⁸²

20. jaanuaril 1931 toimus kohtuistung, kus Toom loobus oma rahalistest nõudmistest koguduse vastu ja sellega seoses otsustati kohtuasi lõpetada. ⁸³ Samaks ajaks valmis ülevaade perioodil 1924–1930 koguduse kassas toimunud. Nimetatud ajavahemikul maksti liikmeks 4156.31 krooni, kuid vähemalt 1300 krooni sellest jäi kassasse kandmata. Peale selle olid koguduse liikmed maksnud üle 400 krooni otse Toomile. ⁸⁴

Koguduse tegevuse aruandesse pandi seekord punkt, mida varasematel aastatel koostatud protokollides ei kohta (need koostas A. Toom ise): „Kiriku ametnike vahekorid preestriga ei olnud hää.“ ⁸⁵

Pärast vaimulikuseisuse tühistamist jätkas Toom mõnda aega tööd Uue-Virtsu koguduse koorijuhina. ⁸⁶ Hoolimata sellest, et tal oli preestriõigus ära võetud, oli tal kindel soov ka preestrina edasi tegutseda. Ta asus omavoliliselt juhtima Risti apostliku õigeusu kogudust, millel parajasti preestrit polnud ja mille liikmed vaba preestri kohe vastu võtsid. Lisaks täitis ta omaalgatuslikult perekonnaseisuametniku kohuseid, mille tõttu pidi sinod pöörduma abipalvega kohtu- ja siseministeeriumi poole ning perekonnaseisuameti asja klaarimiseni sulgema. ⁸⁷

Toom püüdis registreerida Ristil isegi sinodist iseseisvat ristimiskogudust, ⁸⁸ kuid ei saanud selleks ministeeriumilt luba. ⁸⁹ Lisaks ei andnud Toom ministeeriumile üle perekonnaseisu-

⁷⁹ Samas.

⁸⁰ Samas.

⁸¹ RA, ERA.1655.3.572, pag-ta, A. Toomi kiri metropoliidile ja sinodile, jaanuar 1931.

⁸² RA, ERA.5140.1.8, pag-ta, Preester Raabi kiri J. Mutile, 8.01.1931.

⁸³ RA, EAA.1655.3.621, pag-ta, Kohtuistungi protokoll, 20.01.1931.

⁸⁴ RA, ERA.5140.1.8, pag-ta, Revisjoni akt, 17.01.1931.

⁸⁵ RA, ERA.5140.1.8, pag-ta., Uue-Virtsu Apostliku-Õigeusu koguduse 1930. aasta aruanne, 8.02.1931.

⁸⁶ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu); RA, EAA.5410.1.249, l. 539.

⁸⁷ Isehakanud preester teeb siseministeeriumile peavalu. – Waba Maa, 11.10.1931, lk 7.

⁸⁸ RA, EAA.1655.3.572, l. 72, Sinodi kiri kohtu- ja siseministrile, 21.08.1931; Samas, l. 96, Risti koguduse liikmete notariaalne avaldus sinodile, 14.08.1931.

⁸⁹ Ei saanud kogudust registreerida. – Waba Maa, 7.11.1931, lk 3; Ristile ei registreeritud iseseisvat kogudust. – Lääne Elu, 11.11.1931, lk 2.

ameti raamatuid, mis saadi kätte alles pärast kohaliku konstaabli sekkumist.⁹⁰ Sügisel jõudsid sinodini andmed, et Toom oli 50 krooni eest maha müünud Risti koguduse sauna ja raha endale võtnud.⁹¹

1931. aasta novembris saatis sinod Ristile oma esindaja, kes pidi sinodi tegevust Toomi toetavale koguduse nõukogule selgitama, kuid viimasega tuli kohtuma vaid kolm inimest. Neile siis öeldigi, et Toom on preestri „ametist jäädavalt vallandatud preestriile mitte-lubata-vate eluviiside pärast“, mistõttu ei tohtinud kogudus Toomi tegevust toetada.⁹²

Detsembris pöördus sinod uuesti Risti koguduse liikmete poole, sedakorda kirjaga, milles kirjeldati Toomi tegevust ja iseloomu. Sinod avaldas lootust, et kirjaga kaasas olnud dokumentide/ärakirjade abil saab Risti kogudus aru, et otsus Toomi tegevust toetada (eriti iseseisva koguduse loomise osas) on ekslik.⁹³ Dokumentide hulgas korduvad mitmed juba eespool käsitletud ja mainitud materjalid.

Edasi viis saatus Aleksander Toomi turbatööstusesse (1937–1939) ja Kiviõlis ehitusele.⁹⁴ 1941. aasta juunis andis Anija valla täitevkomitee välja tõendi, millele on talle märgitud lausa kolm perekonnanime varianti: Toom, Tom, Tompuu.⁹⁵ Sama aasta 12. detsembril vahistasid Toomi lühiajaliselt Saksa okupatsioonivõimud.⁹⁶ Põhjust ei õnnestunud kahjuks välja selgitada. Internetis oleva õigeusu vaimulike andmebaasi järgi töötas Toom vabanemise järel kuni 1948. aastani jahuveski juhatajana.⁹⁷

Samas viivad teised jäljed Toomi Harjumaa koolidesse. 1944. aasta sügisel sai Aleksander Toomist Kuusalu valla Kodasoo mittetäieliku keskkooli ajutine direktor (teise dokumendi järgi juhataja).⁹⁸ 1945. aasta veebruaris palus ta end sellest ametist vabastada.⁹⁹

20. juunil 1948. aastal ennistati Aleksander Toomi vaimulikuseisus.¹⁰⁰ Samal päeval asus ta teenistusse nii Seli-Tõstamaa Püha Vassilius Suure¹⁰¹ kui ka Kastna Püha Arseniuse¹⁰² koguduses. Mõlemas koguduses oli ta ametis kuni aastani 1951.¹⁰³ 1954. aastal siirdus Toom Läti piiskopkonda ja teenis Alüksne Püha Kolmainu ja Vana-Laitse Jumalaema Kaitsmise koguduses.¹⁰⁴

Aleksander Toom suri 11. veebruaril 1961. aastal ja maeti Türi kalmistule [Aleksander Toompuuna – M. L.].¹⁰⁵

Nagu eelnenust näha, jättis Aleksander Toom temaga kokku puutunud inimestele vastuolulise mulje – sellest annavad tunnistust teda ühelt poolt kiitvad ja teiselt poolt teravalt kritiseerivad allikad. Täiesti vastandlikke arvamusi pälvis Toom nii kooliõpetajana kui hiljem preestrina töötades. Küsimusele, miks Toomiga kokku puutunud inimeste arvamused temast nii põhjalikult lahknesid, on keeruline tagantjärele tõsikindlat vastust anda.

⁹⁰ Konstaabliga võeti raamatud perekonnaseisuametnikult. – Sõnumed, 17.10.1931, lk 3.

⁹¹ RA, EAA.1655.3.572, l. 34, Sinodi kiri Kohtu- ja siseministeeriumi administratiivosakonnale, 10.11.1931.

⁹² RA, EAA.1655.3.572, l. 45–46, Uue-Virtsu preestri M. Popsi ettekanne metropoliidile, 4.11.1931.

⁹³ RA, EAA.1655.3.572, l. 39, Ärakiri sinodi kirjast Risti koguduse liikmetele, 19.12.1931.

⁹⁴ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).

⁹⁵ TLA, 884.10.1747, l. 4, Väljavõte Anija valla perekonnaregistrist, 23.06.1941.

⁹⁶ RA, ERA.R-294.1.167, l. 226, Tallinna Töö- ja Kasvatustalade n 1, Lauajuhend 1941–1942; EAÕK vaimulike andmebaasi (Toom/Toompuu) järgi vabanes ta 1942. aastal.

⁹⁷ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu),

⁹⁸ TLA, 884.10.1747, l. 5, Harjumaa TK haridusosakonna õiendus, aprill-mai 1945.

⁹⁹ TLA, 884.10.1747, l. 6, Harjumaa TRSN TK haridusosakonna kiri A. Toomile, 8.02.1945.

¹⁰⁰ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).

¹⁰¹ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu); RA, EAA.5437.1.64, A. Kaljukosk. Õigeusu kirikutes (kogudustes) teeninud vaimulike nimekiri, 1975, lk 118.

¹⁰² Samas, lk 28.

¹⁰³ Samas, lk 118 ja 28.

¹⁰⁴ Samas, lk 6.

¹⁰⁵ EAÕK vaimulike andmebaas (Toom/Toompuu).